

Oscar Jansson

Mönster i grönt. Graham Greene och 1900-talslitteraturens villkor

Malmö: ellerströms, 2021, 417 s. (diss. Lund)

Graham Greenes författarskap är det väl valda ämnet för Oscar Janssons avhandling i litteraturvetenskap. Det är dock inte Greenes rika produktion av romaner, poesi, dramatik och filmmanus som i sig utgör huvudsyftet för Janssons undersökning, även om man mellan raderna kan utläsa ett stort intresse för Greene som författare. I stället anser Jansson att receptionen av Graham Greenes litterära verk kan användas för att förstå det som undertiteln anger som 1900-talslitteraturens villkor, det vill säga relationer och konfliktytor mellan olika nationella traditioner, genrehierarkier och mediala förutsättningar i det förra seklets litterära kultur.

Skälet till att Graham Greene lämpar sig så väl för att beskriva villkoren för 1900-talslitteraturen är att han är en gränsöverskridare. I det avseendet påminner han, menar Jansson, om författare som Charles Dickens och Margaret Atwood – jag skulle kunna lägga till Carl Jonas Love Almqvist som ett svenskt exempel. Det är författare som kombinerat kommersiella och kritiska framgångar och som låtit samhällskritiken framföras i populärkulturella former. Det har gjort det problematiskt för hur Greenes författarskap kan beskrivas och värderas.

Komplexiteten i synen på Greenes författarskap kommer sig av att han under så lång tid var internationellt uppmärksam, både som populärlitterär författare och som så kallad seriös författare. Framför allt var det under efterkrigstiden som han fick ett internationellt genombrott. I Frankrike och Sverige kom han att både läsas som en katolsk och existentialistiskt inspirerad författare, medan han i Storbritannien och USA kom att stå som en kontrast till högmodernismen och i nära förbindelse med den internationella underhållningslitteraturen.

Svårigheterna att hänföra Greenes författarskap till en genre eller en litterär strömning visar sig också i hans relation till Nobelpriset. Han blev nominerad flera gånger och var påtänkt av Nobelkommittén både 1961 och 1967, men fick aldrig priset. Akademiledamoten Artur Lundkvist menade symptomatiskt i en intervju att hans mest betydande verk låg för långt bak i tiden och att han helt enkelt var för populär. Trots detta måste man ändå säga att Greene var kanoniserad. Han erhöll en rad tunga litterära priser och utmärkelser och blev hedersdoktor vid flera universitet. Som Jansson konstaterar: ”Han var både mainstream, finkulturell och något annat, både samtida med modernismen och framställd som icke-modernist, både utpräglat brittisk och påtagligt internationell.” (s. 18).

Janssons perspektiv förvandlar, intressant nog, den enormt omfattande tidigare forskningen om Graham Greenes författarskap till material för undersökningen. De essäer, artiklar och avhandlingar som skrivits om Greene utgörs av cirka 1 300 titlar, och även om Jansson begränsat sitt studium till fyra nationella sammanhang – Stor-

britannien, USA, Frankrike och Sverige – är det ett imponerande projekt Jansson företagit sig.

Janssons teoretiska utgångspunkter är hämtade både från Hans-Robert Jauss' receptionshistoriska angreppssätt och Pascale Casanovas studier av världslitteraturens transnationella värdehierarkier. Dessa kompletterar han sedan med vad han kallar en "blandad metodik", där i synnerhet bibliometriska distansläsningar ingår (s. 28). För de senare är han inspirerad av Franco Morettis och Rebecca Walkowitz' framhållande av en närläsning på distans, det vill säga att både granska iakttagelser från enskilda sammanhang mot bredare empiriska underlag och att synliggöra hur övergripande mönster kommer till konkreta uttryck.

Förutom inledning och avslutning består Janssons studie av tre större delar. I den första undersöker han hur utgivningsmönster och översättningar påverkat bilden av Greenes författarskap. Den övergripande tesen i denna del är att romanen intar en enligt Jansson genrehierarkisk ställning i författarskapet, trots att det även spänner över en rad andra genrer såsom filmmanus, noveller, essäböcker, teaterpjäser, barnböcker, reseskildringar, biografier och en mängd kolumner och krönikor.

Det är romanförfattaren Graham Greene som blivit överordnad dramatikern, essäisten, filmmakaren och kritikern, skriver Jansson. Romanerna är den måttstock varemot hans verk mäts och värderas. Det är inte direkt förvånande, konstaterar Jansson, eftersom den moderna bokmarknaden uppstått i nära förbindelse med romanen och att den därför haft en privilegierad ställning i 1900-talets litteratur. Denna tes upprepar Jansson flitigt i den första delen, vilket för mig framstår lite som att slå in öppna dörrar. Det som gör Greene så spännande som författare är ju inte att det framför allt är romanerna som värderas framför hans andra texter, utan det faktum att han skriver i så många av romanens undergenrer: realistiska romaner, idéromaner, äventyrsromaner, thrillers, spionromaner, och att det är detta som varit så problematiskt för receptionen av hans författarskap. Romanen är förmodligen överordnad andra former, men det intressanta menar jag är den hierarki som uppstår kring romanens många undergenrer.

Det är spännande att se hur de olika förlagen i de olika länder som publicerar Greenes böcker även påverkar och definierar värderingen av Greenes författarskap. Trots att Jansson nämner olika reaktioner på de thrillers Greene skrev, är hans övergripande slutsats att det är förlagen som betonar bilden av romanförfattaren Greene som den litterära, intellektuella och estetiska grunden i hans författarskap. Här saknar jag en diskussion om hur romanens olika undergenrer kan knytas till olika förlag och hur det påverkar värderingen av författarskapet. I stället utmynnar Janssons undersökning av kopplingen mellan olika förlag i Storbritannien, USA, Frankrike och Sverige i den föga förvånande slutsatsen att de stora förlagen främst publicerade Greenes romaner medan de mindre förlagen gav ut hans noveller, dramatik, barnböcker och essäer.

Jag är också tveksam till det som Jansson kallar en förlagsfunktion, enligt vilken texternas position – det vill säga romaner jämfört med filmmanus, essäer med mera – bestäms av de ekonomiska och mediala premisserna för hur de publiceras och sprids. Det är på sätt och vis en självklarhet, men det Jansson inte nämner är att de ekonomiska och mediala premisserna även beror på läsarnas efterfrågan. Jag menar att det inte, som Jansson anser, är särskilt "anmärkningsvärt att samma genrehierarkiska ordning", med

romanen högst, ”under mer än ett halvt sekel styrt förståelsen av [Greenes] verk i flera olika genrer” (s. 106).

Det är inte bara sambanden mellan genre, förlag och medium som framstår som grunden för den receptionslogik som format den kritiska förståelsen av Greenes författarskap, utan här spelar även läsaren en betydelsefull roll. Hänsynen till läsaren som en viktig kategori borde leda till att romanens undergenrer såsom spionroman, thriller och idéroman fick en större betydelse för Janssons undersökning.

Avhandlingens andra del innehåller mer av närläsning. Här analyserar Jansson receptionen av Greenes roman *Our Man in Havana* från 1958, samtidigt som han också diskuterar romanens innehåll och form. Romanen, som Greene själv benämner som ”entertainment”, är på en gång hans mest framgångsrika och mest förbisedda roman. Jansson karakteriserar den å ena sidan som ett berättartekniskt komplext verk med höglitterära drag. Romanen har en metafiktiv ansats och parodierar den moderna spionthrillers konventioner och har flera allusioner till Shakespeare och annan renässansdramatik. Å andra sidan blev romanen översatt till en lång rad språk och blev en internationell bästsäljare och en framgångsrik film i regi av Carol Reed.

Jansson betonar särskilt romanens närhet till filmen, och menar till och med att den är ett ”typexempel på en roman skriven för kulturindustrin” (s. 112). Det är en formulering jag tycker är alltför drastisk. Greenes intresse för spionromanen och thrillern handlar inte nödvändigtvis enbart om ett kommersiellt intresse, utan Jansson refererar litteraturforskare som menat att Greene blev alltmer kritisk till den modernistiska litteraturen till förmån för den moraliska fabeln. Samtidigt strävade han som sagt också efter att nå en större läsande publik med sina romaner. I likhet med författare som Dickens eller Atwood är det väl ett kriterium som inte bara pekar mot kulturindustrin, utan även mot en intention att hitta en annan litterär strategi än det modernistiska utanförskapet. Denna invändning till trots, tycker jag ändå att Janssons analys av romanen och receptionen är värdefull och givande i synnerhet när det gäller att visa de olika nivåerna i texten.

I den tredje delen undersöker Jansson hur Greenes författarskap har beskrivits av forskare och kritiker. Här kommer den bibliometriska distansläsningen väl till sin rätt när det gäller att granska det omfattande materialet för att kunna säga något om hur förståelsen av Greenes författarskap förändrats över tid och i olika sammanhang. I denna del finns det många intressanta iakttagelser, bland annat visar Janssons bibliometriska analys att synen på Greene som en katolsk författare främst härrör från receptionen i Frankrike av hans romaner *Brighton Rock* (1938), *The Power and the Glory* (1940) och *The Heart of the Matter* (1948). Det påverkade även hur hans romaner senare kom att uppfattas i England, USA och Sverige. Det beror på att Frankrike, med Pascale Casanovas sätt att se, ännu på 1940-talet var att betrakta som en kulturell stormakt.

Det enligt min mening mest spännande resultatet i Janssons bibliometriska analys är dock hur litteraturkritiken och litteraturvetenskapen utvecklats under efterkrigstiden, och hur det kommer till uttryck i förståelsen och värderingen av Greenes författarskap. Jansson konstaterar att det i 1900-talets litterära system funnits en motsättning mellan forskning eller ”Wissenschaft” och kritik eller ”Bildung”. Denna konflikt avtog först under 1970-talet då vetenskapligheten segrade och konfliktytorna i stället uppstod mellan litteraturteorier med olika ideologiska förtecken. Det ledde även till att det

akademiska intresset för Greenes författarskap minskade, inte minst beroende på poststrukturalismens engagemang för modernistisk estetik, som Greene själv hade ifrågasatt redan på 1930-talet.

Konflikten mellan "Wissenschaft" och "Bildung" visar sig även i publiceringsmönstrens förändringar. Från kulturjournalistiska artiklar i veckomagasin och månadstidskrifter kommer allt fler artiklar om Greenes författarskap i akademiska tidskrifter och avhandlingar. På samma gång blir också engelska det dominerande vetenskapliga språket. Jansson refererar till flera litteraturforskare som menar att den hållning som förespråkade "Bildung" och "kritik", och vars inflytande gradvis minskade, medförde att studiet av litteratur var ett medel för att påverka kulturen och samhället. Därför krävdes det publika, kulturjournalistiskt vittsyftande kommunikationsformer. I synnerhet har Joseph North visat att strävan mot vetenskaplighet fick överhanden på 1970-talet, samtidigt som politiskt präglade teoribildningar fick ett allt större inflytande inom akademien. Förändringarna i proportionerna mellan kulturjournalistiska och vetenskapliga tidskrifter i artikelutgivningen om Greene är ett uttryck för denna utveckling, menar Jansson.

Det faktum att Greene skrev i flera olika genrer, hans intresse för den moraliska fabeln och hans skepsis inför modernismen, gjorde att hans författarskap efter den litteraturteoretiska vändningen kom att betraktas som gammalmodigt och därför alltmer ointressant. Det gör att hans litterära gärning också kan utgöra ett fruktbart prisma för att undersöka de kategoriseringsproblem som 1900-talets litterära institution brottats med.

Mina invändningar till trots, menar jag att det är en engagerande och intresseväckande avhandling som Oscar Jansson skrivit. Den höga ambitionsnivån på problemställningarna, och det väldiga arbete han lagt ner i avhandlingen, imponerar. Även om jag inte är enig med honom om alla hans slutsatser, anser jag att han bidragit till att förståelsen av 1900-talslitteraturens villkor kommit ett steg närmare.

Anders Öhman